

Олег Панкевич

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України,
професор кафедри теорії, історії та конституційного права
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
Researcher ID E-4713-2016
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6636-1330>
pankevych9@gmail.com

DOI: 10.33498/Юш-2025-06-065

УДК 340.12+342.7

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВОГО СПАДКУ ПЕТРА РАБІНОВИЧА

Анотація. Згідно із Загальною декларацією прав людини 1948 р. ідеал людської особи, вільної від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен зможе користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами. Враховуючи той очевидний факт, що Україна є європейською державою, метою статті є аналіз концептуально-теоретичних основ саме *європейських стандартів* соціальних прав людини крізь призму наукового спадку професора П. Рабіновича.

У наш час для юридичної науки стало уже аксіоматичним твердження про те, що однією із необхідних передумов реальності й захищеності людських прав є закріплення їх державою у формально загальнообов'язкових правилах поведінки – юридичних нормах. Це стосується і соціальних прав, здійсненність яких визнається визначальною рисою соціальної держави: адже саме ця здійсненність слугує тим “лакмусовим папірцем”, за допомогою якого чітко проявляються успіхи та прорахунки у процесі її розбудови.

Надзвичайно вагомим чинником цього процесу вбачається законодавче опосередкування “соціальності” такої держави. Останнє виступає важливим напрямом забезпечення соціальної захищеності громадян в умовах розвитку ринкової економіки і здійснюється шляхом формування особливої “ділянки” об'єктивного юридичного права – соціального права – і відповідної галузі законодавства.

Наголошено, що певна плутанина в працях низки дослідників щодо фактичного ототожнення соціальних і економічних прав пояснюється, зокрема, тим, що тривалий час застосовувався термін, який об'єднував ці два види прав у так звані соціально-економічні права. Проте вже з назви Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права видно, що це “механічне” об'єднання є *не завжди і не зовсім* коректним.

Проведений аналіз, в основу якого покладено *потребовий* дослідницький підхід П. Рабіновича, дав змогу схарактеризувати предмет соціального права, притаманний йому метод регулювання й системно-структурний статус в усьому об'єктивному юридичному праві.

Грунтуючись на розроблених С. Алексєєвим положеннях про комплексні галузі права як вторинні, похідні правові утворення (які “нашаровані” над головними структурними підрозділами – основними галузями права), видається можливим кваліфікувати сучасне соціальне право як *комплексну інтегровану галузь* права, в якій знаходять “другу прописку” певні норми таких галузей національного права, як право соціального забезпечення, трудове, житлове, медичне та освітнє право (перелік не є вичерпним). При цьому до соціального

© Олег Панкевич, 2025

права слід віднести не всі юридичні норми кожної з цих галузей, а лише ті, що регулюють питання, пов'язані із *соціальним забезпеченням* людини.

Поняття *соціального права* можна визначити як комплексну інтегровану галузь об'єктивного юридичного права, що являє собою систему юридичних норм, спрямованих на регулювання таких суспільних відносин, якими опосередковується соціальне забезпечення людини, здійснюване соціально-надавальним методом.

При цьому викладене у цій статті розуміння феномену соціального права крізь призму наукового спадку професора П. Рабіновича, гадаємо, є належним теорійним підґрунтям подальшої розробки поняття європейських стандартів соціальних прав людини.

Ключові слова: європейські стандарти; соціальні права; соціальне право; соціальна держава; соціальний захист; соціальне забезпечення; право Ради Європи; право Європейського Союзу; П. Рабінович; потребовий підхід.

Згідно із Загальною декларацією прав людини, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948, ідеал людської особи, вільної від страху та нужди, можна здійснити тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен зможе користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами¹ – так званими правами другого покоління.

Враховуючи той очевидний факт, що Україна є європейською державою, у межах цієї публікації обмежимося зверненням лише до деяких загальнотеорійних проблем забезпечення нею саме *європейських стандартів соціальних прав* людини, причому – під кутом зору відповідного наукового спадку академіка П. Рабіновича. Останній, визначаючи термінопоняття “*європейські стандарти прав людини*”, запропонував таку дефініцію:

це зафіксовані в юридичних актах та документах європейських міжнародних організацій (чи їх органів) принципи і норми стосовно змісту й обсягу прав та свобод людини, призначені слугувати обов'язковими або рекомендаційними настановами для відповідної внутрішньодержавної юридичної практики» (до вищезазначених організацій належать передусім Рада Європи (далі – РЕ) та Європейський Союз (далі – ЄС)².

Ясна річ, для Української держави актуальним завданням є дотримання стандартів людських прав (зокрема й соціальних), установлених обома названими організаціями: адже, з одного боку вона з 1995 р. є повноправним членом РЕ³, з іншого – на конституційному рівні задекларувала прагнення вступу до ЄС⁴.

На думку одного з аспірантів професора П. Рабіновича – С. Верланова,

¹ Загальна декларація прав людини. 10.12.1948 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text> (дата звернення 25.04.2025); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. 16.12.1966 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text> (дата звернення 25.04.2025).

² П. Рабінович, ‘Європейські стандарти прав людини: загальнотеоретична характеристика’ [2003] 5 Бюлетень Міністерства юстиції України 26.

³ Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. № 38. ст. 287.

⁴ Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2019 № 9. ст. 50.

європейським стандартом економічних і соціальних прав людини може вважатись закріплена у відповідному регіональному міжнародному договорі можливість людини задовольняти її потреби в економічній та соціальній сферах життєдіяльності, призначена слугувати орієнтиром для відповідної внутрішньодержавної юридичної практики <...> Ознаками таких стандартів є їх модельність (“взірцевість”), визначеність межі, нормативна юридична закріпленість, плюралізм інституціональних механізмів імплементації та захисту, свобода національного розсуду в їх застосуванні⁵.

Основні європейські стандарти соціальних прав закріплені насамперед у Хартії ЄС про основні права⁶ від 07.12.2000, Європейській соціальній хартії (переглянутій)⁷ від 03.05.1996, Європейському кодексі соціального забезпечення (переглянутому)⁸ від 06.11.1990, Хартії Європейського співтовариства про основні соціальні права працівників⁹ від 09.12.1989. При цьому принциповим є положення, відтворене, зокрема, в преамбулі останнього документа: ‘<...> урочисте проголошення основних соціальних прав на рівні Європейського Співтовариства не може під час реалізації створювати підстави для їхнього погіршення в порівнянні з ситуацією, що у даний час існує в кожній державі-члені¹⁰. Йдеться про те, що на рівні ЄС утверджуються європейські стандарти соціальних прав, які є лише мінімальними вимогами до кожної конкретної держави, яка може встановити (по можливості, насамперед за наявності фінансово-економічних ресурсів) й значно вищу національну “планку” забезпечення відповідних соціальних потреб.

На думку Л. Малоги, ‘віднесення до цього переліку Хартії основних прав Європейського Союзу <...> є досить спірним, оскільки цей нормативно-правовий акт, на відміну від інших <...> охоплює широке коло прав, а не лише соціальних. Відповідно, ті соціальні стандарти, які в ній закріплені, по суті, дублюють стандарти, які закріплені в інших нормативно-правових актах¹¹. Ця позиція видається не зовсім коректною, адже за такою логікою, коли йдеться про якусь конкретну категорію людських прав, не варто згадувати, наприклад, про Загальну декларацію прав людини, бо вона теж “охоплює широке коло прав”? Питання, гадаємо, риторичне.

⁵ С Верланов, *Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження)* (Край 2009) 44.

⁶ The Charter of Fundamental Rights of the European Union 07.12.2000 <https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf> (accessed 22.04.2025).

⁷ Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text> (дата звернення 25.04.2025).

⁸ Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) від 06.11.1990 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_651#Text> (дата звернення 25.04.2025).

⁹ Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників від 09.12.1989 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_044#Text> (дата звернення 25.04.2025).

¹⁰ Там само.

¹¹ Л Малога, ‘Європейські соціальні стандарти в контексті права на соціальний захист в Україні’ [2019] 22 Альманах міжнародного права 17.

Відтак метою цієї статті є загальнотеорійний аналіз основ європейських стандартів соціальних прав людини крізь призму наукового спадку професора П. Рабіновича.

“Позитивізація” соціальних прав і формування особливої галузі – соціального права: деякі загальнотеорійні проблеми

У наш час для юридичної науки стало уже аксіоматичним твердження про те, що однією із необхідних передумов реальності й захищеності людських прав є закріплення їх державою у формально загальнообов’язкових правилах поведінки – юридичних нормах. Це, ясна річ, стосується і прав людини “другого покоління”, здійсненність яких визнається хіба що не визначальною рисою соціальної держави: адже саме ця здійсненність слугує тим “лакмусовим папірцем”, за допомогою якого чітко проявляються успіхи та прорахунки у процесі її розбудови.

Тож надзвичайно вагомим чинником згаданого вище процесу вбачається законодавче опосередкування “соціальності” такої держави. Останнє виступає важливим напрямом забезпечення соціальної захищеності громадян в умовах розвитку ринкової економіки і здійснюється шляхом формування особливої “ділянки” об’єктивного юридичного права – так званого соціального права – і відповідної галузі законодавства (соціального законодавства)¹².

Соціальне право як самостійна галузь права виникло ще у 50–60-х роках ХХ ст., одночасно із початком формування у західному світі “держави загального добробуту”, на основі тих юридичних норм, що їх виокремлювали з трудового, фінансового, цивільного, адміністративного права. Проте й нині оцінки різними науковцями структурного статусу соціального права неоднозначні.

Так, у юридичній літературі подеколи висловлюють негативну думку щодо виділення соціального права в окрему галузь права з огляду на роз’єднаність предмета його регулювання. Більш прийнятним вважають положення про те, що об’єднання тих нормативних актів, які регулюють соціальну діяльність (відносини), у єдину систему, утворює галузь законодавства.

За такого підходу завдання юридичної науки нині можна вбачати не стільки в тому, щоб довести існування нової особливої галузі – соціального права, скільки у тому, аби спрямувати теорійні й практичні зусилля на консолідацію законодавства в соціальній сфері, а в майбутньому – й на здійснення відповідних кодифікаційних робіт¹³.

¹² О Панкевич, *Соціальна держава та права людини “другого покоління” (загальнотеоретичне дослідження)* (Астрон 2006) 83.

¹³ К Петросян, ‘Забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист’ (дис докт філософії 2024) 198; Б Анпілогова, ‘Соціальний ризик як основа юридичного механізму соціального захисту’ (дис докт філософії 2025) 193–194.

Проте, як слушно наголошував професор П. Рабінович (виклавши свої зауваги на полях чернетки першого варіанта моєї з ним спільної статті), не варто забувати, що однією із необхідних передумов розв'язання й цього завдання якраз і є наукова розробка низки проблем не галузевого, а саме загальнотеорійного рівня. До останніх належать, зокрема, такі:

1. З'ясування співвідношення між соціальним законодавством і соціальним правом як *юридичними* (тобто встановленими державою) явищами, з одного боку, і “соціальним” правом як явищем *неюридичним* (тобто загальносоціальними правами людини “другого покоління”) – з іншого.
2. Виділення критеріїв (підстав) виокремлення “соціального права” у відносно самостійний, специфічний підрозділ системи права.
3. Визначення структурного (“елементного”) статусу цього підрозділу в системі права (галузь чи підгалузь, єдина вона чи комплексна тощо).
4. Встановлення специфічних *спільних* властивостей відповідних юридичних норм, завдяки яким останні об'єднуються в єдину структурну одиницю, в якісно специфічне утворення в системі юридичного права (наявність однакових рис у предметі, функціях, методі регулювання тощо).
5. Характеристика елементного складу цього підрозділу (тобто тих підгалузей, інститутів, з яких останній складається); відмежування цих елементів від суміжних структурних утворень¹⁴.

Способи вирішення зазначених загальноправових проблем, як видається, покликані слугувати теоретико-методологічною базою для розвитку відповідних галузевих юридичних наук й удосконалення відповідного законодавства, зокрема, його систематизації.

*Соціальне право: загальнотеорійні рефлексії
крізь призму потребового підходу професора П. Рабіновича*

Далі висловимо деякі міркування, які, сподіваємось, зможуть стати корисними для позитивного розв'язання декотрих із щойно вказаних питань. В основу цих міркувань покладено так званий *потребовий* (соціально-потребовий) дослідницький підхід, розроблюваний П. Рабіновичем з середини 80-х років ХХ ст.¹⁵ Згідно з цим підходом (який, як наголошував сам учений, насправді є актуальною модифікацією історико-матеріалістичної парадигми суспільствознавчих досліджень¹⁶), сутність соціальних, у тому числі державно-юридичних явищ, розкривається шляхом їх інтерпретації як інструментів (важелів, засобів) задоволення певних потреб людини (або потреб соціальних спільнот, або ж потреб суспільства загалом)¹⁷.

¹⁴ П Рабінович, О Панкевич, ‘Соціальне право: деякі питання загальної теорії’ [2003] 1 Право України 104.

¹⁵ П Рабінович, *Соціалістическое право как ценность* (Вища школа 1985) 8–13.

¹⁶ П Рабінович, ‘Універсальний канон людських прав’ [2018] 9 Право України 113.

¹⁷ П Рабінович, ‘Права людини: концептуальні засади’, в П Рабінович (ред), *Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні: Пр. Львів. лаб. прав людини АПН України* (Ін Юре 1998) 10, 19; П Рабінович, *Основи теорії та філософії права: навч. посіб.* (Медицина і право 2021) 19–20; Рабінович (н 16) 113.

Отже, спираючись саме на нього, схарактеризуємо предмет соціального права, притаманний йому метод регулювання й, нарешті, його системно-структурний статус в усьому об'єктивному юридичному праві.

1. На нашу думку, предметом соціального права є суспільні відносини, які опосередковують соціальне забезпечення людини шляхом безпосереднього задоволення її життєво необхідних потреб, здійснюваного – за наявності певних соціальних ризиків для неї – із соціальних (передусім державних) джерел. Тобто йдеться про особливі, а саме – соціально-забезпечувальні відносини.

При цьому соціальне забезпечення в найзагальнішому, загальносоціальному сенсі можна інтерпретувати як створення суспільством умов, необхідних для нормального, за даних конкретно-історичних обставин, існування й розвитку людини. Що означає “нормального”? За П. Рабіновичем, відповідь на це питання зумовлюється біологічною й соціальною обґрунтованістю потреб людини. Самі ж ці потреби, як результат історично-природного та соціального розвитку людини, не є незмінними¹⁸.

Із поняттями “соціальне забезпечення” та “соціальне право” тісно пов'язане поняття соціальних прав. З огляду на наведене П. Рабінович відзначав, що всі права людини є соціальними у тому сенсі, що вони зумовлені соціумом, суспільством як за своїм змістом, так і за засобами їх здійснення. Тому несоціальних – у широкому розумінні – прав людини (особи) існувати не може¹⁹.

А ось у вузькому значенні, на нашу думку, соціальні права – це можливості людини забезпечити своє існування та розвиток із соціальних джерел завдяки “соціальному утриманству”, тобто на основі застосовуваного за певних умов (при настанні так званих соціальних ризиків) державними чи недержавними організаціями соціально-аліментного методу регулювання²⁰.

Не погоджуючись з нашою дефініцією, львівська дослідниця О. Галушко зазначає:

Водночас хочемо наголосити, що не всім соціальним правам притаманна правова характеристика як можливостей людини забезпечити своє існування та розвиток із соціальних джерел, завдяки соціальному утриманству <...> реалізація права на працю, на житло, на охорону здоров'я та значної кількості інших прав, які за природою є соціальними, не вписується в конструкцію “соціальне утриманство”, оскільки передбачає активні дії особи – їх суб'єкта. Зрештою, праву на працевлаштування, на страхове соціальне матеріальне забезпечення, на професійне навчання ніколи не була притаманна форма соціального патерналізму (утриманства)²¹.

¹⁸ П. Рабінович, ‘Права людини: концептуальні засади’ (н 17) 10.

¹⁹ Рабінович, Панкевич (н 14) 105.

²⁰ Там само.

²¹ О. Галушко, ‘Право соціального забезпечення: основні галузеві поняття’ [2024] 78 Вісник Львівського університету. Серія юридична 267–268.

І дійсно, щойно зазначеним правам не притаманне соціальне утримання з тієї простою причини, що вони *не є власне* соціальними правами! Наприклад, право на працю є вочевидь правом *економічним*. Певна плутанина в працях низки дослідників пояснюється, гадаємо, зокрема тим, що тривалий час застосовувався термін, який об'єднував ці два види прав – у так звані соціально-економічні права. Проте, вже з назви одного з первинних документів, що безперечно входить до так званого Міжнародного білля людських прав – Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.²², – видно, що це “механічне” об'єднання є *не завжди і не зовсім* коректним і таким, що сутнісно не цілком відповідає міжнародним стандартам.

У контексті цієї важливої дискусії вважаємо доречним навести позиції С. Верланова, який у своїй монографії визначав *економічні права людини* ‘як можливості здобувати засоби для існування, беручи безпосередню участь у виробництві матеріальних та інших благ’; а *соціальні права людини* ‘як можливості здобувати засоби для існування, отримуючи такі засоби з соціальних джерел через соціальне утримання (аліментування)’²³. Зазначений автор до економічних прав відносить, зокрема, ‘право власності (в т. ч. інтелектуальної), право на підприємництво, право на працю (економічні аспекти), права споживачів, право користування об'єктами публічної власності’²⁴. Водночас, на його думку, ‘соціальними правами є право на соціальне забезпечення і захист, право на працю, її безпечність і охорону, право на страйк, право на житло, на охорону здоров'я, на безплатну освіту (у тому числі профорієнтацію та перекваліфікацію), право на достатній життєвій рівень та ін.’²⁵

Загалом погоджуючись із наведеними переліками відповідних прав, вважаємо, що вони потребують певного уточнення, врахування деяких принципових нюансів. Наприклад, права на *соціальне* (безоплатне / пільгове) житло, на охорону здоров'я (як право на безоплатні медичні послуги) є однозначно правами соціальними. Натомість платне лікування та купівля будинку за ринковими цінами відношення до соціальних прав має лише опосередковане.

Своєю чергою, як зазначає Б. Анпілогова,

соціальні ризики – це поліфакторні, мінливі соціально-правові явища, що виникають у результаті комплексної взаємодії економічних, політичних, демографічних та інших обставин дійсності, глибоко вкорінені в структурах суспільства, невіддільні від його повсякденного функціонування і характеризуються невизначеністю настання і загрозою базовим соціально-правовим цінностям, що вимагають нормативно-правового та організаційно-інституційного реагування для попередження, мінімізації або компенсації можливих негативних наслідків і, таким чином, відіграють функцію-

²² Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (н 1).

²³ Верланов (н 5) 39.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само.

нальну роль інституційної причини в розвитку та вдосконаленні соціально-правових форм, способів і засобів соціального захисту²⁶.

Є. Подорожній наголошує, що ‘соціальні ризики – це ймовірні обставини об’єктивного характеру, настання яких не залежить від волі особи і які можуть призвести до втрати нею засобів існування або необхідності звернення за соціальним захистом. До традиційних соціальних ризиків належать безробіття, хвороба, нещасний випадок на виробництві, інвалідність, старість, втрата годувальника тощо²⁷.

На нашу ж думку, у стислому викладі відповідна дефініція може виглядати так: *соціальними ризиками* є ті несприятливі (принаймні, у матеріальному плані) обставини існування й розвитку людини, які є підставами для отримання можливих, за даних конкретно-історичних умов, соціальних надань. Із настанням вищенаведених обставин у особи якраз і виникають відповідні *соціально-забезпечувальні права*, тобто можливості отримувати соціальне утримання з боку соціуму, зокрема держави.

Виходячи із загальнотеорійних позицій, слід вважати, що соціальні ризики і соціально-забезпечувальні права – це, як наголошував П. Рабінович, ‘явища об’єктивні, котрі виникають та існують незалежно від того, чи пов’язує з ними саме держава у своєму законодавстві ті або інші юридичні наслідки. (Хоча, ясна річ, у розвиненому суспільстві такі ризики та права повинні бути, як правило, зафіксовані в законодавстві.)²⁸.

Зауважимо, що серед науковців немає єдиної думки щодо поняття соціального забезпечення. Зміст останнього та його співвідношення з поняттям соціального захисту нині інтенсивно дискутується правознавцями, політологами та економістами²⁹. Тому вважали б за необхідне сформулювати нашу точку зору на предмет соціального права саме як на комплекс соціально-забезпечувальних правовідносин. Адже термін “соціальне забезпечення” бачиться нами більш вдалим, ніж термін “соціальний захист”.

По-перше, у контексті “забезпечення прав і свобод (а отже, і потреб) людини” цей термін є ширшим, більш “містким” і охоплює три елементи (напрями) державної діяльності щодо створення умов для здійснення прав і свобод людини: 1) *сприяння* реалізації прав і свобод (шляхом позитивного впливу на формування їх загальносоціальних гарантій); 2) *охорону* прав і свобод людини (шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних, для запобігання, профілактики порушень прав і свобод); 3) *захист* прав і свобод людини (відновлення правомірного стану, притягнення порушників до юри-

²⁶ Анпілогова (н 13) 187.

²⁷ Є Подорожній, ‘Правове забезпечення управління соціальними ризиками в Україні: проблеми та перспективи’ [2024] 4 Соціальне право 20.

²⁸ Рабінович, Панкевич (н 14) 105.

²⁹ Петросян (н 13) 196; Анпілогова (н 13) 62–76; Галушко (н 21) 267–268.

дичної відповідальності)³⁰. Отже, забезпечення прав людини – це створення соціальних умов, необхідних для використання цих прав (і “захист” є лише одним із його складових елементів).

По-друге, навіть з точки зору етимології, термін “забезпечення” видається більш привабливим. Адже в такому ракурсі слово “захист” асоціюється з якоюсь тимчасовою дією, яка має закінчитись, як тільки мине загроза. Що ж стосується “забезпечення”, то це, як правило, тривалий процес, який має сталий характер і не залежить від тимчасових життєвих ускладнень. Окрім того, термін “захист” несе тривожне психологічне навантаження, адже йдеться про загрозу, напад, небезпеку, від якої потрібно захищатись³¹.

Зауважимо, що у публікації 2003 р. ми зазначали таке:

Однак попри усі переваги терміна “соціальне забезпечення”, він є усталеним, “рідним” для відповідної галузі національного права, а відтак не може використовуватися паралельно, одночасно і для характеристики предмета соціального права. Адже останній є ширшим від предмета права соціального забезпечення. Тому <...> предметом соціального права, на нашу думку, є саме соціально-захисні правовідносини³².

На сьогодні, як задекларовано вище, наша позиція змінилася: з огляду на наведені аргументи щодо переваг терміна “соціальне забезпечення” над терміном “соціальний захист”, вважаємо, що предметом соціального права є саме *соціально-забезпечувальні (у широкому розумінні) правовідносини*, невід’ємною складовою яких є й правовідносини соціально-захисні.

2. *Методом соціального права*, на нашу думку, виступає діяльність певних суб’єктів із забезпечення соціальних надань, тобто соціальне утримання людини. Цей метод можна назвати соціально-аліментним (від лат. *alimentum* – “годування”, “утримання”) або ж *соціально-надавальним*³³.

Видається, що за допомогою названого методу, який, із певними застереженнями, отримав визнання у праві соціального забезпечення, відбувається правове регулювання усіх соціально-забезпечувальних відносин. Цей метод полягає, отже, у наданні суспільством і державою допомоги “соціальним аутсайдерам” – тим, хто її потребує у зв’язку із настанням у їхньому житті несприятливих обставин, тобто так званих соціальних ризиків³⁴.

3. Складність розв’язування питання про *місце соціального права в системі права* України, тобто стосовно системно-структурного статусу цього нор-

³⁰ П Рабінович, *Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень)* (Право 1997) 9.

³¹ Н Болотіна, ‘Концепція кодифікації законодавства України про соціальне забезпечення’ [1996] 7 Право України 51.

³² Рабінович, Панкевич (н 14) 105.

³³ Автор широко вдячний доц. Т. Дудаш за обговорювання термінологічних питань. На її думку, ‘найкращий варіант прикметника, все ж, “соціально-надавальний” – призначений надавати соціальну допомогу. Ще можливі варіанти “соціально-надавничий” і “соціально-надавницький”. До них можна вдатися, якщо є потреба позначити ще інші поняття, пов’язані з наданням соціальної допомоги’.

³⁴ Рабінович, Панкевич (н 14) 106.

мативно-юридичного утворення, далеко не в останню чергу зумовлюється певною невизначеністю і багатомірністю самого поняття соціального права.

На думку професора П. Пилипенка,

соціальне право, до складу якого належать трудове право, право соціального забезпечення, соціальне страхове право, право екологічної безпеки, житлове право, соціальне медичне право, право соціального діалогу на основі методу скоординованої субординації утворює цілісну підсистему норм, яка разом із публічним і приватним правом формують систему права держав соціально-демократичної орієнтації³⁵.

Аналізуючи це визначення, виникає питання: чи всі норми, наприклад житлового права, входять до складу права соціального? Якщо хтось купує декілька десятків квартир у новобудовах бізнес-класу і через певний час їх продає за вищу ціну, чи це можна вважати реалізацією *соціального* права на житло? Гадаємо, що ні. У зв'язку з цим, як видається, зовсім не випадково (показово) щодо медичного та страхового права шановний професор виокремлює лише власне “соціальну” частину (*соціальне медичне право, соціальне страхове право*) як складову права соціального.

Враховуючи все вищенаведене та ґрунтуючись на розроблених С. Алексєєвим положеннях про комплексні галузі права як вторинні, похідні правові утворення (які “нашаровані” над головними структурними підрозділами – основними галузями права), видається можливим кваліфікувати сучасне соціальне право як *комплексну інтегровану галузь* права, в якій знаходять “другу прописку” певні норми таких галузей національного права, як право соціального забезпечення, трудове, житлове, медичне та освітнє право (перелік не є вичерпним). При цьому до соціального права слід віднести не всі юридичні норми кожної з цих галузей, а лише ті, що регулюють питання, пов'язані із *соціальним забезпеченням людини*.

Прикметно, що в навчальному посібнику 2021 р. П. Рабінович теж модифікував (порівняно з 2003 р.) свою позицію, виклавши її так:

У деяких із <...> галузей права використовуються неоднакові методи чи способи юридичного регулювання. Внаслідок цього такі галузі права інколи називають “комплексними” (наприклад, підприємницьке право, екологічне право, соціально-забезпечувальне). У складі таких галузей нерідко вирізняють – з огляду на специфіку їхнього конкретного предмета і методів юридичного регулювання – окремі підгалузі. Так, у комплексній галузі соціально-забезпечувального права вирізняються такі підгалузі, як: медичне право, освітнє право, пенсійне право, житлово-комунальне право³⁶.

Як бачимо, тут професор 1) використовує термінопоняття “*комплексна галузь соціально-забезпечувального права*” у широкому значенні (яке фактично є тотожним поняттю “соціальне право”), 2) виокремлюючи комплекс-

³⁵ П Пилипенко, ‘Соціальне право: становлення та перспективи майбутнього’ [2022] 2 Право України 64–75.

³⁶ П Рабінович, *Основи теорії та філософії права* (н 17) 133.

ні галузі права, не виділяє серед них *інтегрованих* і *неінтегрованих*. Відтак гадаємо, є нагода доповнити відповідну класифікацію П. Рабіновича, розвинувши тим самим його науковий спадок, його ідеї та положення. Ясна річ, що така амбітна мета щодо встановлення, зокрема, змісту і співвідношення понять *комплексної інтегрованої* і *комплексної неінтегрованої* галузі права потребує ґрунтовної теорійної розробки в подальших наукових розвідках, зокрема, як сподіваємося, й автора цієї публікації.

Висновки. Отже, поняття соціального права можна визначити як комплексну інтегровану галузь об'єктивного юридичного права, що являє собою систему юридичних норм, спрямованих на регулювання таких суспільних відносин, якими опосередковується соціальне забезпечення людини, здійснюване соціально-надавальним методом (методом соціальних надань)³⁷.

Викладене вище розуміння феномену соціального права крізь призму наукового спадку професора П. Рабіновича, гадаємо, становить важливе теорійне підґрунтя подальшої розробки поняття європейських стандартів соціальних прав людини.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Pankevych O Z, *Sotsialna derzhava ta prava liudyny "druhoho pokolinnia"* (zahalnoteoretychne doslidzhennia) (Astron 2006) (in Ukrainian).
2. Rabinovych P M, *Osnovy teorii ta filosofii prava* (Medytsyna i pravo 2021) (in Ukrainian).
3. Rabinovych P M, *Prava liudyny i hromadianyna u Konstytutsii Ukrainy (do interpretatsii vykhidnykh konstytutsiinykh polozhen)* (Pravo 1997) (in Ukrainian).
4. Rabinovych P, *Sotsialisticheskoe pravo kak tsemnost* (Vischa shkola 1985) (in Ukrainian).
5. Verlanov S O, *Ekonomichni i sotsialni prava liudyny: yevropeiski standarty ta yikh vprovadzhennia v yurydychnu praktyku Ukrainy* (zahalnoteoretychne doslidzhennia) (Krai 2009) (in Ukrainian).

Edited books

6. Rabinovych P M, 'Prava liudyny: kontseptualni zasady', *Prava liudyny i hromadianyna: problemy realizatsii v Ukraini* (Rabinovych P M zah red, In Yure 1998) (in Ukrainian).

Journal articles

7. Bolotina N, 'Kontseptsiiia kodyfikatsii zakonodavstva Ukrainy pro sotsialne zabezpechennia' [1996] 7 Pravo Ukrainy 51–53 (in Ukrainian).
8. Halushko O I, 'Pravo sotsialnoho zabezpechennia: osnovni haluzevi poniattia' [2024] 78 Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii yurydychna 264–274 (in Ukrainian).
9. Maliuha L Yu, 'Yevropeiski sotsialni standarty v konteksti prava na sotsialnyi zakhyst v Ukraini' [2019] 22 Almanakh mizhnarodnoho prava 15–25 (in Ukrainian).

³⁷ О Панкевич, 'Соціальне право: деякі загальнотеоретичні міркування крізь призму потребового підходу професора П. М. Рабіновича', *Науковий спадок Петра Мойсейовича Рабіновича і актуальні проблеми загальнотеорійного правознавства: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Львів 28–29.03.2025) (Медицина і право 2025) 211.

10. Podorozhnii Ye Yu, 'Pravove zabezpechennia upravlinnia sotsialnymy ryzykamy v Ukraini: problemy ta perspektyvy' [2024] 4 Sotsialne pravo 19–28 (in Ukrainian).
11. Pylypenko P, 'Sotsialne pravo: stanovlennia ta perspektyvy maibutnoho' [2022] 2 Pravo Ukrainy 64–75 (in Ukrainian).
12. Rabinovych P M, 'Ievropeiski standarty prav liudyny: zahalnoteoretychna kharakterystyka' [2003] 5 Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy 26–41 (in Ukrainian).
13. Rabinovych P, 'Universalnyi kanon liudskykh prav' [2018] 9 Pravo Ukrainy 109–123 (in Ukrainian).
14. Rabinovych P, Pankevych O, 'Sotsialne pravo: deiaki pytannia zahalnoi teorii' [2003] 1 Pravo Ukrainy 104–107 (in Ukrainian).

Theses

15. Anpilohova B Yu, 'Sotsialnyi ryzyk yak osnova yurydychnoho mekhanizmu sotsialnoho zakhystu' (dys d-ra filosofii 2025) (in Ukrainian).
16. Petrosian K Ye, 'Zabezpechennia pryntsyphu verkhovenstva prava v protsesi realizatsii konstyututsiinoho prava na sotsialnyi zakhyst' (dys d-ra filosofii 2024) (in Ukrainian).

Conference materials

17. Pankevych O Z, 'Sotsialne pravo: deiaki zahalnoteoretychni mirkuvannia kriz pryзму potrebovoho pidkhodu profesora P. M. Rabinovycha', *Naukovyi spadok Petra Moiseiovycha Rabinovycha i aktualni problemy zahalnoteoriinoho pravoznavstva: materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Lviv 28–29.03.2025)* (Medytyna i pravo 2025) 206–211 (in Ukrainian).

Oleh Pankevych

CONCEPTUAL AND THEORETICAL BASIS OF EUROPEAN STANDARDS
OF SOCIAL HUMAN RIGHTS THROUGH THE PRISM
OF PETRO RABINOVYCH'S SCIENTIFIC HERITAGE

ABSTRACT. According to the Universal Declaration of Human Rights of 1948, the ideal of a human person free from fear and want can be realized only if such conditions are created under which everyone can enjoy their economic, social and cultural rights. Given the obvious fact that Ukraine is a European state, the purpose of the article is to analyze the conceptual and theoretical foundations of the European standards of social human rights through the prism of the scientific heritage of Professor P. Rabinovych.

Nowadays, it has become axiomatic for legal science to state that one of the necessary prerequisites for the reality and protection of human rights is their consolidation by the state in formally binding rules of conduct – legal norms. This also applies to social rights, the implementation of which is recognized as a defining feature of a social state: after all, it is this implementation that serves as the “litmus test” by which successes and miscalculations in the process of its development are clearly manifested.

An extremely important factor in this process is the legislative mediation of the “sociality” of such a state. The latter is an important direction for ensuring social security of citizens in the conditions of the development of a market economy and is carried out by forming a special “area” of objective legal law – social law – and the corresponding branch of legislation.

It is emphasized that a certain confusion in the works of a number of researchers regarding the actual identification of social and economic rights is explained, in particular, by the fact that for a long time the term was used that combined these two types of rights into the so-called “socio-economic rights”. However, it is clear from the very name of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights that this “mechanical” association is not always and not entirely correct.

The analysis conducted, based on the needs-based research approach of P. Rabinovych, made it possible to characterize the subject of social law, its inherent method of regulation and systemic and structural status in all objective legal law.

Based on the developed by S. Alekseev's provisions on complex branches of law as secondary, derivative legal entities (which are "layered" over the main structural units - the main branches of law), it seems possible to qualify modern social law as a complex integrated branch of law, in which certain norms of such branches of national law as social security law, labor, housing, medical and educational law find a "second residence" (the list is not exhaustive). At the same time, social law should not include all legal norms of each of these branches, but only those that regulate issues related to human social security.

The concept of social law can be defined as a complex integrated branch of objective legal law, which is a system of legal norms aimed at regulating such social relations that mediate human social security, implemented by the social-donative method.

At the same time, the understanding of the phenomenon of social law presented in this article through the prism of the scientific heritage of Professor P. Rabinovych, we believe, is a proper theoretical basis for further development of the concept of European standards of social human rights.

KEYWORDS: European standards; social rights; social law; social state; social protection; social security; law of the Council of Europe; law of the European Union; P. Rabinovych; needs-based approach.